

D. Hellema, 1956. *De Nederlandse houding ten aanzien van de Hongaarse revolutie en de Suezcrisis* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1990; Amsterdam: Jan Mets, 1990, 294 blz., f55,-, ISBN 90 5330 006 6).

In dit boek wordt een krachtige poging ondernomen tot revisie van het beeld dat tot de clichés in de bestudering van de naoorlogse buitenlandse politiek van ons land is gaan behoren: Nederland als trouwe en volgzaam bondgenoot van de Verenigde Staten. Hellema, die internationale betrekkingen doceert aan de Universiteit van Amsterdam en op het onderhavige werk promoveerde, wil aantonen dat 'de gangbare opvattingen over de naoorlogse Nederlandse buitenlandse politiek, althans voor wat betreft de jaren vijftig, onjuist zijn' (9). Met andere woorden: ons land zou zich in zijn beleid veel minder door een houding van kritiekloze Atlantische solidariteit hebben laten leiden dan vele waarnemers hebben aangenomen.

In hoeverre overtuigt Hellema ten aanzien van zijn centrale these? De lezer van deze recensie zij bij voorbaat gewaarschuwd. Ooit schreef ikzelf een proefschrift over de rol van Nederland in het Atlantisch Bondgenootschap, onderde hoofdtitel *Een trouwe bondgenoot*. Ofschoon mijn eigen onderzoek in hoofdzaak betrekking had op de jaren zestig, heb ik er geen moeite mee dat Hellema mij voortdurend de maat neemt. Dat mag hij doen omdat in recente publikaties van mijn hand het beeld van de Nederlandse loyaliteit ook is toegepast op het voorafgaande decennium. Sterker nog: ik durfde beweren dat, behoudens de relatief korte Hollanditis-periode (eindjaren zeventig tot middenjaren tachtig), ons land tijdens het gehele bestaan van de Alliantie inderdaad een trouwe bondgenoot van Amerika is geweest. De huidige discussies over veiligheidspolitieke samenwerking in Westeuropes verband tonen opnieuw aan hoe sterk de Nederlandse buitenlandse politiek is gericht op de Atlantische wereld en hoezeer de Verenigde Staten wordt gezien als de enige mogendheid die ons land kan beschermen tegen continentale invloeden. Ik laat hierbij maar in het midden of hier sprake is van 'Fernliebe aus Nachbarnhass'.

Men begrijpe intussen dat mijn bespreking onvermijdelijk het karakter heeft van een repliek. Eerdere recensies van Hellema's boek, die in het algemeen welwillend doch kritisch van inhoud waren, maken het mij overigens gemakkelijk Hellema's aanval te weerstaan. In feite heb ik weinig aan de inmiddels gerezen bezwaren toe te voegen. Laat ik deze samenvatten en aanvullen:

1 Hellema wil verder springen dan de lengte van zijn polsstok toelaat. Hij doet uitspraken over het Nederlandse beleid in de jaren vijftig maar beperkt zijn historisch onderzoek tot twee — op zichzelf belangrijke — gebeurtenissen in één jaar, te weten de anti-communistische opstand in Hongarije en de Suez-crisis. Voor de beoordeling van Nederlands positie als bondgenoot van de Verenigde Staten zijn zeker zo belangrijk de uitgesproken pro-Amerikaanse opstelling van ons land in het Koreaanse conflict (Hellema zwijgt daar helemaal over), de houding tegenover de herbewapening van West-Duitsland en de Europese Defensie Gemeenschap alsmede—later in het decennium—het Nederlandse standpunt inzake de noodzaak West-Europa niet al leen met strategische maar ook met tactische kernwapens te verdedigen. In al deze kwesties kan er geen twijfel over bestaan dat Nederland de lijn van de VS volgde.

2 Ook binnen de perken van zijn eigen onderzoek trekt Hellema conclusies die niet volledig worden gesteund door de aangedragen feiten. De auteur verbergt niet dat de Suez-crisis als casus hem meer kansen biedt om te wijzen op een kloof tussen Nederlandse en Amerikaanse opvattingen dan het geval van de Hongaarse revolutie. Zeker, wat het laatste betreft was er ook in Nederlandse regeringskring teleurstelling over het onvermogen van de Verenigde Staten om de vrijheidsstrijders in Hongarije de helpende hand te reiken. Maar dit neemt niet weg dat ons land op het hoofdpunt, namelijk op welke wijze de NAVO op het brute optreden van de Sovjet-

Unie zou moeten reageren, keurig in de bondgenootschappelijke pas liep. Het wekt verbazing dat Hellema enige keren de indruk wekt dat er voor het Westen met betrekking tot Hongarije zoiets als een uitweg had bestaan voor het dilemma militaire hulp met grote kans op een nieuwe wereldoorlog versus verbaal protest met berusting in de Sovjetoverweldiging. Zo schrijft hij op bladzijde 22: 'De westerse landen waren niet geïnteresseerd in de vraag hoe daadwerkelijk kon worden bijgedragen aan het zoeken naar een zodanig vergelijk met de Sovjetunie dat ruimte kon worden gecreëerd vooreen eigen Hongaarse weg'. Hoe ongefundeerd deze beschuldiging wel is, wordt pas goed duidelijk als men zich realiseert hoe twaalf jaar later de westerse landen, de VS voorop, op alle mogelijke manieren hebben geprobeerd de Praagse lente van Sovjet-interventie af te schermen om vervolgens tot de bittere ontdekking te komen dat, ondanks de geleidelijke verbetering van de Oost-West verhouding, er wat Tsjechoslowakije betreft geen ruimte voor een finlandiseringsoptie, Tito-weg of wat dan ook bestond.

Het kan niet worden ontkend dat ten aanzien van de Suez-crisis op bepaalde momenten van Nederlandse kant forse kritiek op het Amerikaanse optreden is geleverd. Ik ben het met Hellema goeddeels eens dat in het bijzonder de opstelling van Luns (Hellema is bepaald geen fan van hem!) lijkt te zijn bepaald door gevoelens van wrok over de snelle dekolonisering (waarin Indonesië uiteraard een speciale rol speelde) en populaire misvattingen over de werkelijke aspiraties van de derde-wereldlanden. Maar waar het hier om gaat, is dat de Nederlandse kritiek op de VS duidelijk haar limieten kende. Kenmerkend mogen de instructies worden genoemd die de Nederlandse PV bij de Verenigde Naties op 4 november 1956 ontving. Hellema citeert daaruit op bladzijde 133: 'Uw richtlijn bij beoordeling van de concrete situatie dient allereerst te zijn solidariteit met Engeland en Frankrijk, zonder naar buiten toe een geïsoleerd standpunt in te nemen of te zeer met hen aanzien substantie geïdentificeerd te worden'. Maar vervolgens ging het erom 'elke mogelijkheid om de westelijke eenheid inclusief de Verenigde Staten te herstellen'. En in een codebericht van BZ aan de VN-vertegenwoordiging in New York (vermeld op 134) werd drie dagen later uiteengezet dat het Nederlandse beleid op dat moment op drie doelstellingen koerste. Als eerste werd het herstel van de eensgezindheid binnen de NAVO genoemd. In deze fase toont Nederland zich op zijn minst een trouw paladijn van het bondgenootschap. Hellema is zo fair om ook de mening van de correspondent van *De Telegraaf* in de VS over de houding van de Nederlandse regering te registreren: 'Slaafse volgzzaamheid van een kleine satellietstaat is de beste kenschetsing van de houding, welke Nederland tegenover de Verenigde Staten aanneemt' (221).

3 Hellema schijnt ten onrechte te menen dat de rol van trouwe bondgenoot neerkomt op totale onderwerping aan de belangen en inzichten van de machtige beschermer. Verbondenheid met de VS en voortdurend besef dat alleen dit land in staat was om het machtspolitieke evenwicht in Europa te bewaren, behoeften geenszins te betekenen dat Nederland in alle opzichten de voorkeuren en denkbeelden van de Amerikaanse regering deelde. Anders dan het hierboven aangegeven citaat doet vermoeden, was ons land geen satelliet van de VS; de beslissing van de Nederlandse regering om maximaal te vertrouwen op de militaire bescherming van de VS berustte op een vrijwillige keuze. Zoals Hellema duidelijk maakt, sloot de afhankelijkheid van Amerika niet uit dat Nederland van tijd tot tijd wrevel voelde over het beleid van Washington of daarop — meestal in bedekte termen — kritiek uitte. Het buitenlands beleid van een land bestaat uit verschillende lagen. Er is een bovenlaag van pure retoriek en declaratoir beleid, er is een onderlaag van wezenlijke beslissingen met werkelijke gevolgen voor de positie van een land. Bij dit laatste is het al dan niet blijven binnen een bondgenootschappelijk kader van

kardinale betekenis. Naar mijn smaak heeft Hellema te veel gekeken naar de buitenkant van het Nederlands beleid en te weinig naar de kern daarvan.

Los van het oordeel over het optreden van Nederland als Atlantisch bondgenoot wil ik nog een ander bezwaar noemen tegen Hellema's studie. In de beschrijving van de wereldpolitieke context waarin de Hongaarse revolutie en de Suez-crisis worden geplaatst, verspreidt Hellema soms Jalta-geuren. Wat ik hiermee wil zeggen, is dat hij de Verenigde Staten, niet minder dan de Sovjet-Unie, verwijt Europese belangen ondergeschikt te hebben gemaakt aan het machtspolitieke evenwicht tussen beide supermogendheden en aan het behoud van hun beider invloedssferen. Op dit punt laat de schrijver zich wel heel duidelijk tegen het einde van zijn boek kennen. Na te hebben geconstateerd dat de Nederlandse pers weinig positief was geweest over de rol die West-Europa in de crises van 1956 had kunnen spelen, schrijft hij dat Hongarije en Suez aanvankelijk, voordat de beide grote mogendheden hun gezag herstelden, leken aan te tonen dat er een Europese wederopstanding in het verschiet lag. Vervolgens concludeert hij: 'Maar de Europese feniks kwam niet uit de puinhopen tevoorschijn.... De naoorlogse werelderde spatte niet uit elkaar. De twee grote mogendheden legden hun satellieten, ieder op hun eigen wijze — de één met olie en dollars, de ander met geweld en terreur — opnieuw hun wil op' (239). Zou Hellema nooit iets hebben gehoord over grote bezorgdheid in brede kring in West-Europa over een mogelijke Amerikaanse aftocht uit ons continent? Is het niet vreemd om het Suez-avontuur van Engeland en Frankrijk, vaak gekwalificeerd als de laatste stuiptrekkingen van het Europese kolonialisme, te verbinden met enigerlei idee over een Europese wederopstanding?

Tot zover zou men gemakkelijk de indruk kunnen krijgen dat ik weinig waardering opvat voor Hellema's proefschrift. Dit is echter geenszins het geval. Hoezeer ook zijn poging om een gevestigd beeld neer te halen geforceerd aandoet, Hellema komt zeker de nodige lof toe. Hij valt te prijzen omdat hij, voor een groot deel puttend uit primaire bronnen, niet alleen een grote hoeveelheid interessante onderzoeksgegevens met speurzin heeft verzameld en bekwaam geordend, maar ook helder en onderhoudend schrijft. Al kan het misschien een beetje opmerkelijk worden genoemd dat Hellema zich als politicoloog bedient van een ouderwets-narratieve, betrekkelijk a-theoretische methode, het resultaat is in elk geval een lezenswaardig en zeer leesbaar geschrift over een van de boeiendste episodes van de naoorlogse geschiedenis.

A. van Staden

Selectie en vernietiging van archiefmateriaal.

Waar blijft het standpunt van de historici en van het Nederlands Historisch Genootschap?

P. M. M. KLEP

Er is veel beweging op het front van de vernietiging van overheidsarchieven. Het is voor historici de moeite waard de discussie over de principes van de archiefselectie goed te volgen. Essentiële kritische functies van de archieven inzake scholing, vorming en kritische wetenschap zijn in het geding. De vorige NHG-voorzitter, P.W. Klein, heeft in zijn jaarrede van 1991 en in een artikel in *NRC-Handelsblad* van 9 november 1991 op tamelijk scherpe toon zijn bezorgdheid geuit over recente ontwikkelingen in het denken over archiefselectie.

De huidige selectieprocedures

De overheid selecteert haar eigen archieven, heeft de vernietiging ervan in eigen hand en vernietigt thans op nog nooit geziene schaal. Vernietigingslijsten spelen een essentiële rol in de beheersing van de enorme papiermassa's. De Rijkscommissie voor de archieven (RCA), onderdeel van de Raad voor cultuurbeheer, heeft tot taak erop toe te zien dat het meest waardevolle materiaal wordt bewaard.

Bij het toekennen van grote of geringe waarde aan archivalia dienen twee wettelijk omschreven belangen in het oog gehouden te worden. Allereerst het blijvend belang van archivalia *voor de overheidsorganen of recht- en bewijszoekenden*. Men zou dit het 'administratief belang' kunnen noemen. Men bewaart de stukken die 'de reconstructie van het overheidshandelen op hoofdlijnen' mogelijk maken. Onder meer wegens mogelijk vervelende repercussies van ten onrechte vernietigd stukken wordt ook het juridisch aspect zorgvuldig bewaakt.

Daarnaast bestaat het wettelijk criterium 'van blijvend belang *voor het historisch onderzoek*'. Het gaat hier om wat het 'cultureel belang' van archieven kan worden genoemd, waaronder begrepen het wetenschappelijk belang. Dit 'cultureel belang' van archieven impliceert een afzonderlijk bewaarscriterium. Toepassing van dit criterium levert een bepaalde verzameling archivalia op. Daarnaast bestaat het eerder genoemde 'administratief belang', grondslag voor een tweede logische verzameling van te bewaren archivalia. Niet zelden zal er een redelijke overlapping van deze logische verzamelingen bestaan, soms is dit echter niet het geval.

Er mag niet zo maar vernietigd worden: daartoe worden de zogenaamde vernietigingslijsten gehanteerd. Per archief wordt omschreven welke (gelijksoortige) archiefstukken vernietigd moeten worden, met eventueel een termijn van een, twee, vijf of tien jaar. Deze vernietigingen vinden niet alleen plaats in 50 jaar oude archieven, maar steeds meer ook in lopende archieven bij de archiefvormende administratie zelf. Het Rijksarchief verlangt, dat de vernietigingslijsten worden toegepast voordat overdracht naar de archiefbewaarplaatsen doorgang vindt.

De wetgever heeft een procedure bepaald waarbinnen de vernietigingslijst tot stand komt. De praktijk leert dat de ambtelijke fase, het zogenaamde driehoeksoverleg, de cruciale fase is. Daarna toetst de RCA of de lijst in orde is. Het gebeurt nogal eens, dat deze toetsing aanleiding geeft om bepaalde archiefbestanden vooralsnog te bewaren. Het blijkt zelden zo te zijn dat er nog stukken bewaard worden omdat het administratief belang daarmee gemoeid is: meestal gaat de discussie over archivalia die van blijvend belang geacht kunnen worden voor het historisch onderzoek. Dit wijst erop, dat de ambtelijke voorfase niet in alle opzichten tot een voor de RCA